DOI: 10.26907/2311-2042-2019-13-2-147-153

NAZHIYA BORHANOVNA BORHANOVA (ON THE 95TH ANNEVERSARY OF BIRTH)

Enge Khanafevna Kadyrova,

Kazan Federal University,
18 Kremlyovskaya Str., Kazan, 420008, Russian Federation,
enge@inbox.ru.

Borhanova Nazhiya Borhanovna (1924–2001) was a linguist. After leaving Klyancheevskaya secondary school in the Kamsk-Ustinsky district of TASSR, she entered the Tetyushski Teacher Training College (?–1943). She was a student of the Kazan State Pedagogical Institute in 1943–1947. Later, she received a postgraduate degree (1949–1952) and presented her thesis entitled “Language features of the Vyatsky and Glazov Tatars’ dialects” in 1953. In 1949–1986, she worked for the Institute of Language, Literature and History in the Kazan branch of the USSR Academy of Sciences as a senior researcher. She is the author of works on dialectology, history, phraseography and grammar of the Tatar language.

Назия Борхан кызы Борханова (1924–2001) – тел галиме. ТАССРның Кама Тамагы районы Келәнче урта мәктәбен тәмамлаганнан соң, Тәтеш педагогия училищесына (?–1943) укырга керә. 1943–1947 елларда – Казан дәүләт педагогика институты студенты. Аспирантура тәмамлап (1949–1952), 1953 елда «Нократ һәм Глазов татарлары сөйләшләренең тел үзенчәлекләре» дигән темага диссертация яклый. 1949–1986 елларда СССР Фәннәр академиясе Казан филиалының Тел, әдәбият һәм тарих институтында өлкән фәнни хезмәткәр булып эшли. Ул – татар теленең диалектологиясе, тарихы, фразеогрфиясе, грамматикасы буенча хезмәтләр авторы.

Назия Бургановна Бурганова (1924–2001) – языковед. После окончания Клянецевской средней школы (Камско-Устьинский район ТАССР) поступила учиться в Тетюшское педагогическое училище (?–1943). В 1943–1947 гг. – студентка Казанского государственного педагогического института. В 1953 г., после окончания аспирантуры (1949–1952) защитила диссертацию «Языковые особенности говоров нукратских и глазовских татар». В 1949–1986 – старший научный сотрудник в Институте языка, литературы и истории КФАН СССР. Труды по диалектологии, истории, фразеологии, грамматике татарского языка.

Nazhiya Borhanova was born on November 12, 1924, in Yamaki village of the Kamsk-Ustinsky district in the Republic of Tatarstan. She received her primary education at her village school and continued her studies at the Klyachin School, located seven kilometers away from her native village. Nazhiya entered the Tetyushsky Teacher Training College and graduated with hon-

ours in 1943. In 1943–1947, she did a course at the Kazan State Pedagogical Institute, the Department of Tatar Language and Literature.

Her interest in science brought her to Galimjan Ibragimov Institute of Language, Literature and History where Nazhiya Borhanova completed her postgraduate course in 1949–1952. At that time she became interested in Nocrat Tatars who lived in

the Udmurt and Kirov regions. She studied their complex history, took part in numerous expeditions examining the features of their language. In 1953, under the supervision of the outstanding scientist Latyp Zalyaev, N. Borhanova completed her candidate dissertation on the topic "Language features of the Vyatsky and Glazov Tatars' dialects". She published numerous interesting and deeply informative articles about the carefully preserved features of old languages: "The Speech of the Karinsky and Glazovsky Tatars" [Burganova, 1962], "New information about the speech of the Pripets Tatars" [Baiazitova, Burganova, 1986]. They contain valuable observations of the researcher concerning dialect features of conversational speech considered in terms of genetics, linguistics, culture, and typology.

She published a great number of articles relating to Tatar dialectology, which contain valuable materials, facts related to the Tatar dialects, some solutions to individual issues in Tatar dialectology. In 1962, her constructive and in-depth article "On the distribution of speakers of Tatar dialects in the Mordva Autonomous Soviet Socialist Republic" was published in the collection of articles "Materials on Tatar Dialectology" [Borhanova, 1962]. This article describes the features of the Tatar-Mishar language in this area. The purpose of the study was not to separately analyze the dialects of the Mordovian Republic, but to identify general distinguishing features. This approach allows the researcher to better reveal the similarities and differences between dialects. Having visited twenty villages of this region and having compared the collected materials in terms of phonetic, grammatical and lexical features, she found the difference between the two centers of Mordva (Temnikov and Limbra). Her next in-depth work "Features of the Dialect of the Nagorny Land Tatars in the TASSR" describes linguistic features of the mountain Tatars' dialects [Borhanova, 1955]. The thirty-eight-page article explores the scientific data collected during her expeditions. She used the term "a mountain dialect", introduced into the scientific circulation by D. Validi in the 1920s. Presenting the linguistic features of the dialects from this area, she defines its placement: the Kama mouth, Bua-Tarkhan, Nulat-Kaibitsy (later these patois have been considered as dialects). Most of the articles explore phonetic and morphological features.

The scholar devoted most of her scientific activity to studying the distinguishing features of the dialect, spoken by the inhabitants of Kazan suburbs. Unfortunately, her materials were never pub-

lished as a monograph. Her major works, such as "A group of dialects of the Kazan nearest suburbs: A morphological aspect" [Borhanova, 1973], "From the history of the Tatar dialects spoken in the Kazan nearest suburbs: A phonetic aspect" [Borhanova, 1978], "On the formation of the Tatar dialects of the Kazan nearest suburbs" [Borhanova, 1985], "From our observations of the Parangino Tatars' dialect" [Borhanova, 1955], are devoted to the comparison of the dialect language phonetics and morphology with the Tatar literary language and other Finno-Ugric and Turkic languages. In these works she comes to some significant scientific conclusions.

Nazhiya Borhanova has many articles written jointly with Leyla Makhmutovna, who was her colleague, the head of the of Tatar linguistics sector. They are: "On the dialect division of the Tatar language" [Borhanova, Makhmutovna, 1962], "The issue of the history of education in the Tatar dialects and sub-dialects" [Borhanova, 1962], "The Tatar language dialects" [Borhanova, Makhmutova, Ramzanova, 2010]. These articles discuss theoretical issues of classification, methods of studying and principles of scientific interpretation of the dialects.

Nazhiya Borhanova's book "On the System of the National Holiday of Djien among the Kazan Tatars" [Borhanova, 1982] is devoted to youth festivals and ethnic features as well as the language, folklore and customs of the Tatars, which is within the scope of interest of historians, ethnographers, folklorists and linguists. These collections of articles played an important role in the life of the Tatars, as their names and texts keep many secrets that would help to write our history. First of all, N. Borhanova explored about a hundred customs (djiens) that have their own names and the territory around Kazan. F. Garipova highly appreciates Borhanova's works. In her book "Tatar Toponymy", F. Garipova writes, "N. Borhanova is a thinking dialectologist and a famous researcher whose works provide a detailed analysis of already forgotten but long loved people's traditions. She studied thoroughly the part that is preserved in the memory of our people". The research results were published and they became a gem of our cultural heritage [Garopova, 1982].

Nazhiya Borhanova made great contributions to lexicography. She is the author of the work "Phraseology, Proverbs and Sayings of the Tatar Language" (Kazan, 1957), which contains an immense list of proverbs, sayings and phrases, and "Russian-Tatar Phraseological Dictionary" (Kazan,

1959). The scholar took pains with compiling dialectological dictionaries, which enriched the lexical wealth of Tatar speech. In the 1930s, scientific expeditions were sent to the areas, inhabited by Tatars, to collect the data on Tatar speech. Based on these expeditions, "Dialectological Dictionary" was created in 1948 at G. Ibrahimov Institute of Language, Literature and History. The second extended version of the dictionary, compiled by N. Borhanova, G. Yakupova and edited by L. Dzalay, was published in 1953. The third edition was printed in 1959 under N. Borhanova and L. Mekhmutoy's authorship. In the following years they collected rich lexical material and in 1969 "Dialectological Dictionary of the Tatar Language" was printed. It includes Middle and West Dialect words. N. Borhanova was one of its authors and L. Makhmutova was its chief editor. She also made the glossary of plants in Tatar and Latin as an appendix to the book. N. Borhanova added bibliography, made a schematic map and gave short information on Tatar dialects. The botanical vocabulary was analyzed in her article on "Tatar national plant names" in terms of semantics, providing the origin, nomination and word structure of separate lexical units. N. Borhanova verified lexical and semantic units used in architecture and agriculture. The research was based on relevant sources and the results were compared to other Turkic languages and historical facts.

The second volume "The Tatar Dialect Dictionary" was published in 1993. To create the dictionary the compilers used N. Borhanova's previous works.

Nazhia Borhanova was an executive editor of "The Atlas of Tatar Dialects in the Middle Volga and Ural Regions" (1989), her co-workers being the great dialectologists L. Makhmutova, F. Bayazitova, D. Ramazanova, Z. Sadykova and T. Khairutdinova). N. Borhanova also wrote a program for compiling the dictionary.

The famous poems "Tukhfai Mardan", "Nuru Sodur" and "Nasihah" by the 16th century poet Mukhhamadyar is considered to be one of the most important sources of the Kazan khanate written literary language period. N. Borhanova explored the oeuvre of this great poet. After studying the modern Tatar language verb forms and comparing them to the dialects from the poem "Tukhfai Mardan", she noticed that the verbs of the Middle Turkic Period and the verbs from written monuments of an even more ancient period can be found in the spoken language and the language of the poem is close to the middle dialect vernacular [Borhanova, 1980,

p. 95]. The researcher studied the features of the Tatar dialect comparing them to the monuments of the ancient written literary Tatar language. She described the connection of dialects and the history of the language, the dialects and the literary language, the dialects and memorable notes in her articles "Tatar dialects and monuments of ancient writing" (1969), "On some archaic verb forms in the dialects of the Kazan Region" (1971), "From the history of phonetic features of Tatar dialects in the Kazan Region" (1978) and other works.

N. Borhanova left many significant scientific papers. Her article about Latif Dzalay, a famous scientist and her scientific supervisor, was written with great respect and appreciation (1984).

N. Borhanova was a co-author of "Tatar Grammar" (1989) and as one of the authors she received the State Prize of the Republic of Tatarstan in the field of science and technology. Her section "Numeral" provides a detailed description of this part of speech and has scientific and theoretical value. [Garipova, 2003, p. 4].

For many years she worked at the Institute of Language, Literature and History and retired from the position of a Senior Research Fellow.

The works of Nazhiya Borhanova are highly appreciated in the scientific community. She was always a serious and responsible researcher and performed her duties effectively. N. Borhanova was a research advisor to Doctor of Philology, Professor F. Yusupova and Candidate of Philology Z. Sadykova. As a member of the editorial board, she participated in the preparation of "Tatar Language and Literature" (1965), "The Tatar Language and Literature" (1967) for publication. She became the chief editor of the "The Orenburg Tatar Dialects" by Z. Sadykova and the articles published by the members of her section. The scholar saw eye to eye with her colleagues, students and young researchers.

N. Borhanova was one of the scientists who made a worthy contribution to the development of Tatar linguistics.

References

- Baiazitova, F. S., Burganova N. B. (1986). *Novye dannye o govore prichepetskikh tatar* [New Data on the Dialect of the Prychepetsk Tatars]. *Issledovaniia po leksike i gramatike tatarskogo iazyka*. Pp. 91–108. Kazan'. (In Russian)
- Bashirova, I. B., Khayretdinova, T. Kh. (2004). *Fanne galimnar ysterä* [Science Is Developed by Scientists]. *Mädäni Jomga*. 24 noiabr'. (In Tatar)
- Burganova, N. B., Makhmutova, L. T. (1962). *K voprosu ob istorii obrazovaniia i izucheniia tatarskikh dialektov i govorov* [On the History of Formation and

Study of the Tatar Dialects and Accents]. Materialy po tatarskoi dialektologii. Vyp 2. Pp. 7–18. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B., Makhmutova, L. T. (1962). *K voprosu ob istorii obrazovaniia i izuchenii tatarskikh dialektov i govorov* [On the History of Formation and Study of the Tatar Dialects and Accents]. Materialy po tatarskoi dialektologii. Vyp 2. Pp. 7–18. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1962). *Govor karinskikh i glazov-skikh tatar* [The Speech of the Karin and Glazov Tatars]. Materialy po tatarskoi dialektologii. Vyp. 2. Pp.1–5. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1976). *O tatarskikh narodnykh nazvaniiax rastenii* [On Tatar Folk Names of Plants]. Voprosy leksikologii i leksikografii tatarskogo iazyka. Pp.125–142. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1978). *Iz istorii formirovaniia foneticheskikh osobennostei tatarskikh govorov Zakazan'ia* [From the History of the Phonetic Features of the Kazan Region Tatar Dialects]. Istochnikovedenie i istoriia tiurkskikh iazykov. Pp. 76–95. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1982). *O sisteme narodnogo prazdnika dzhen u kazanskikh tatar* [On the System of the National Holiday of Djien among the Kazan Tatars]. Issledovaniia po istoricheskoi dialektologii tatarskogo iazyka. Pp. 20–67. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1955). *Osobennosti govora tatar Nagornoj storony TASSR* [Features of the Dialect of the Nagorny Land Tatars in the TASSR]. Materialy po dialektologii. Pp. 28–29. Kazan'. (In Russian)

Burganova, N. B. (1980). *Sistema glagola poemy Mukhamed'ia "Tökhfai Mərdan"* (XVI v.) [The System of the Verb in Mukhamedyar's poem "Tökhfai Murdan" (the 16th century)]. Issledovanie iazyka drevnepis'mennykh pamiatnikov. Pp. 66–97. Kazan'. (In Russian)

Garipova, F. G. (2003). *Asyltashlar tapkan galima* [The Scholar Who Found Gems]. Aktual'nye voprosy tatarskogo iazykoznanii. Vyp. 2. Pp. 3–6. Kazan', Fiker. (In Tatar)

Garipova, F. G. (2008). *Burganova Nazhiia Burganovna* [Burganova Nazhiya Burganovna]. Kazanskaia lingvisticheskaia shkola: Kniga pervaia: Kazanskaia tiurkskaia lingvisticheskaia shkola. Sost. M. Z. Zakiev. Pp. 349–350. Kazan', Tatar. kn. izd-vo. (In Russian)

Garipova, F. G. (2017). *Tatar toponimiiase: khalkybyznyn geografik atamalarynda – terminnar* [Tatar Toponymy: The Terms Are in Geographical Names of Our People]. 456 p. Kazan, TƏhSI. (In Tatar)

Dialektologik syzlek. Öchenche chygarylsh (1958) [Dialectological Dictionary. Third Issue]. Töz. N. B. Borhanova, L. T. Məkhmytova. L. Жəлəy ed. 260 p. Kazan, Tatars. kit. nəshr. (In Tatar)

НАЖИЯ БОРҖАН КЫЗЫ БОРҖАНОВА (ТУУЫНА 95 ЕЛ УҢАЕННАН)

Энже Хəнəфиевна Кадирова,

Казан федераль университеты,

Россия, 420008, Казан ш., Кремль ур., 18 нче йорт,
enge@inbox.ru.

Нажия Борһан кызы Борһанова 1924 нче елның 12 ноябрендə Татарстан Республикасы Кама Тамагы районының Жəмəки авылында туа. Ул башлангыч белемне үз авылларындагы мəктəптə ала, аннары туган авылыннан жиде чакрым ераклыктагы Келəнче мəктəбендə дəвам итə. Укуын тəмамлагач Нажия Тəтеш педагогия училищесына укырга керə һəм 1943 елда укуын гел бишле билгелəренə генə тəмамлый. 1943–1947 елларда Казан дəүлəт педагогия институтында татар теле һəм əдəбияты бəлегендə укый. Фəн белəн кызыксыну аны Галимжан Ибраһимов исемендəге Тел, əдəбият һəм тарих институтына илтə. 1949–1952 нче елларда Нажия Борһанова аспирантура курсына үтə. Ул, аспирантурада укыганда ук, хəзерге вакытта Удмуртия һəм Киров өлкэлəрендə яшəгəн нократ татарлары белəн кызыксына

башлый, аларның катлаулы тарихын ныклап өйрəнə, күпсанлы экспедициялəргə чыгып, тел үзəнчəлеклəрен тикшерə. Шуларның нəтижəсе булып, Н. Борһанова 1953 нче елда күренекле галим Латыф Жəлəй житəкчелəгендə «Нократ һəм глазов татарлары сөйлəшлəренəң тел үзəнчəлеклəре (Языковые особенности говоров нукратских и глазовских татар)» дигəн темага кандидатлык диссертациясен яклый. Аның тарихи яктан бик кызыклы, борынгылыкны нык саклаган əлегə сөйлəш турында зур күлəмле, тирəн эттəлекле мəкалэлəре басыла. «Говор каринских и глазовских татар» [Борһанова, 1962], «Новые данные о говоре причепецких татар» [Баязитова, Бурганова, 1986]. Аларда галимənəң кыйммəтле күзəтүлəре урын ала, сөйлəшнəң диалекталь үзəнчəлеклəре генетик, лингвокультурологик, типологик планда карала.

Галимәнең татар диалектологиясенә караган күпсанлы мәкаләләре бар. Аларда татар сөйләшләренә караган кыйммәтле материаллар, кызыклы фактлар урын ала һәм алар татар тел белемдә, татар диалектологиясендә булган аерым мәсьәләләрне ачыклауда зур әһәмияткә ия. «Татар теленең Мордва АССР территориясендә таралган сөйләшләр турында» [Борханова, 1962] дигән зур күләмле, тирән эчтәлекле мәкаләсе 1962 нче елда «Материалы по татарской диалектологии» жыентыгында басыла. Бу төбәк татар-мишәрләренә теленә караган үзенчәлекләрне туплаган әлеге материал аларның телен ачык күзалларга мөмкинлек бирә. Автор Мордовия республикасындагы сөйләшләрне аерым-аерым алып анализлауны максат итеп куймый, бәлки, тикшеренүне үзенчәлекле күренешләрне гомуми алып барлау юнәлешендә башкара. Мондый юл сөйләшләр арасындагы охшашлык һәм аерымлыklarны ачыграк күрергә мөмкинлек бирә. Әлеге төбәктәге егерме татар авылында булып, тупланган материаллардан фонетик, грамматик, лексик билгеләрне чагыштырып карап, ул Мордовиядә ике үзәк (Темников һәм Ләмбрә) аерылып торганын ачыклай. Галимәнең шундый жентекле язылган хезмәтләреннән тагын берсе – ул тау ягы татар сөйләшләренә тел үзенчәлекләрен чагылдырган «Особенности говора татар Нагорной стороны ТАССР» хезмәте [Борханова, 1955]. 38 битлек бу мәкаләдә автор экспедиция алымы белән тупланган бай тел материалын фәнни тасвирлау бурычын куя. Ул Ж. Вәлиди тарафыннан 20нче елларда ук фәнгә кертелгән тау ягы сөйләше терминын куллана һәм әлеге төбәкнең тел үзенчәлекләрен ачыклап, аның составында кама тамагы, буатархан, норлат-кайбыч урынчылыкларын бүлеп чыгара (соңрак әлеге урынчылыклар сөйләш итеп карала башлай). Мәкаләдә зур урынны аларның фонетик һәм морфологик үзенчәлекләре алып тора.

Галимә фәнни эшчәнлегенә күп елларын казан арты сөйләшләрне өйрәнүгә багышлый. Кызганыч, аның бу төбәкне тикшереп эзәрләнгән материаллары монография булып басылмый кала. «Группировка говоров Заказанья по морфологическим явлениям» [Бурганова, 1973], «Из истории формирования фонетических особенностей татарских говоров Заказанья» [Бурганова, 1978], «О формировании татарских говоров Заказанья» [Бурганова, 1985], «Из наблюдений над говором параньгинских татар»

[Бурганова, 1955] кебек зур күләмле мәкаләләрдә казан арты сөйләшләренә фонетикасын, морфологиясен татар әдәби теле һәм бүтән төрки телләр, фин-угыр телләре белән чагыштырып тасвирлый, тирән фәнни нәтижеләр ясай.

Нажия Борхановна Борханованың хезмәт-тәше, олак еллар ул эшләгән татар теле белеме секторы житекчесе Ләйлә Таһировна Мәхмүтовна белән берлектә язылган мәкаләләре шактый: «О диалектном членении татарского языка» [Борханова, Махмутова, 1962], «К вопросу об истории образования татарских диалектов и говоров» [Борханова, 1962], «Диалекты татарского языка» [Борханова, Махмутова, Рамазанова, 2010]. Бу мәкаләләрдә сөйләшләрне бүлү, классификацияләүнең теоретик мәсьәләләре, аларны өйрәнү методлары диалекталь материалны фәнни интерпретацияләү принциплары һәм башка проблемалар карала.

Нажия апа Борханованың тарихчы, этнограф, фольклорчы, телче галимнәр өчен кызыклы булган «О системе народного праздника джиен у казанских татар» хезмәтендә [Борханова, 1982] татарның, теле, гореф-гадәтләре, фольклоры белән беррәттән, чын милли үзенчәлеген тәшкит иткән жыеннар турында сүз бара. Жыеннарның татарлар тормышында әһәмияте зур булган, шунлыктан аларның атамалары, эчтәлеген тарихыбызны ачуа күп серләр саклайлар. Н. Борханова беренче чиратта, Казан тирәсендәге үз территориясе, үз атамасы булган йөзгә якын жыенны барлай. Үзенә «Татар топонимиясе» китабында күп тапкырлар андагы фактларны искә алган күренекле галимә Ф. Г. Гарипова Нажия апаны һәм аның бу хезмәтен югары бәяли: «Фикерле диалектолог, һәр язган хезмәтен тәфсилле анализ нәтижәсендә генә басмага чыгарган галимә Нажия Борханова инде онытылып бетеп барган, халык элек-электән яратып бәйрәм иткән жыеннарның халык-гавәм хәтерендә сакланып калган бер өлешен тырышып жыеп, өйрәнеп, “әнә күзеннән үткәреп” тикшерү нәтижәсендә бастырып чыгара һәм шушы гамәле белән ул безгә зур бүләк калдыра» [Гарипова, 2018].

Нажия апа Борханова лексикография өлкәсендә дә зур хезмәт куйган галимә. Ул – телебезнең күпсанлы фразеологик байлыгы, макаль-әйтемләрне тупланган «Татар теленең фразеологиясе, макальләре һәм әйтемләр» (Казан, 1957), «Русча-татарча фразеологик

сүзлек»не (Казань, 1959) төзүчеләрнең берсе. Галимәнең татар сөйләшләренең лексик байлыгын туплаган диалектологик сүзлекләрне төзүдә дә өлеше зур. XX йөзнең утызынчы елларында татарлар яшәгән төбәкләргә фәнни экспедицияләр оештырыла, татар сөйләшләре буенча материал туплана башлый. Шулар нигезендә 1948 нче елда Г. Ибраһимов исемдәге Тел, әдәбият һәм тарих институты «Диалектологик сүзлек» бастырып чыгара [Диалектологик сүзлек, 1948]. Шул ук сүзлекнең тулыландырылган икенче чыгарылышы Н. Борханова, Г. Якупова тарафыннан төзелә һәм профессор Л. Жәләй редакциясендә 1953 нче елда басылып чыга [Диалектологик сүзлек, 1953]. Өченче чыгарылышы Н. Б. Борханова, Л. Т. Мәхмүтовалар авторлыгында 1959 елда дөнья күрә [Диалектологик сүзлек, 1959]. Еллар дәвамында бай лексик материал да туплана бара, һәм 1969 елда урта һәм көнбатыш диалектларга караган сүзләр тупланган «Татар теленең диалектологик сүзлегә» дөнья күрә. Җаваплы мөхәррир Л. Мәхмүтова булган бу сүзлекне төзүчеләр арасында Н. Борханова да бар. Ул шулай ук бу хезмәتكә кушымта итеп, үсемлекләрнең халык телендәге һәм латин телендәге атамаларын бирә, татар диалектлары буенча кыскача белешмәнең авторы, библиография һәм схематик картаны төзүче дә булып тора. Ботаникага бәйле лексика галимәнең «О татарских народных названиях растений» (1976) мәкаләсендә семантик, аерым лексик берәмлекләрнең килеп чыгышы, номинацияләү мәсьәләсе, сүзьясалыш структурасы ягыннан анализлана.

Н. Борханованың авыл төзелешенә, игенчелеккә караган лексик-семантик төркемнәренә тикшергән фәнни мәкаләләре дә бар. Алар да зур фактик материалга нигезләнеп, башка төрки телләр, тарихи чыганаclarдагы мәгълүматлар белән чагыштырылып бирелә.

1993 елда «Татар теленең диалектологик сүзлегә»нең икенче китабы басыла. Бу сүзлек өчен дә материаллар туплауда төзүчеләрдән тыш әлеге институт хезмәткәрләре, шул исәптән, Н. Б. Борханованың материаллары да файдаланыла.

Төзүчеләре бер төркем диалектолог галим-нәребез (Н. Б. Борханова, Л. Т. Мәхмүтова, Ф. С. Баязитова, Д. Б. Рамазанова, З. Р. Садыкова һәм Т. Х. Хәйретдинова) булган «Урта Идел буе һәм Урал төбәге татар сөйләшләренең атласы» ның (1989) Наҗия апа җаваплы редакторы була. Бу фундаменталь хезмәтне

төзү өчен программаны да Н. Б. Борханова эшли.

Фәндә «Төхфә-и мәрдән», «Нур-ы содур» поэмалары һәм «Нәсыйхәт» исемле бер шигыре белән билгеле XVI йөз шагыйре Мөхәммәдьяр Казан ханлыгы чоры язма әдәби телен күзаллау өчен иң әһәмиятле чыганаclarдан исәпләнә. Олут шагыйрь Мөхәммәдьяр ижаты Н. Б. Борханованың да күз уңынан читтә калмый. Ул «Төхфәи мәрдән» поэмасындагы фигураларының хәзерге татар теле һәм диалектлары белән чагыштырып өйрәнгәннән соң, поэманың телендә урта төрки һәм тагын да борынгы чор язма истәлекләренә хас фигураларның гадәти китапча төрләре, халык сөйләм теле элементларының күп кулланылуын; поэманың теле урта диалект сөйләшенә якин булуын әйтә [Борханова, 1980, б. 95]. Галимә татар сөйләшләрендәге үзенчәлекләренә борынгы татар язма әдәби теле ядкарлары белән дә чагыштырып өйрәнә. «Диалекты татарского языка и памятники древней письменности» (1969), «О некоторых архаичных формах глагола в заказанских говорах» (1971), «Из истории формирования фонетических особенностей татарских говоров Заказанья» (1978) һәм башка мәкаләләрендә диалектлар һәм тел тарихы, диалектлар һәм әдәби тел, диалектлар һәм язма истәлекләр бәйләнеше карала.

Галимәнең тагын бик күп тирән этәлекле фәнни мәкаләләрен санап булып иде. Аның мәшһүр галимбез, Наҗия апаның фәнни житекчесе Латыф Жәләй турындагы мәкаләсе аңа хөрмәт белән, гаять жылы язылган (1984).

Н. Б. Борханова «Татар грамматикасы»н (1989) язуда автордаш буларак катнаша һәм авторлар составында Татарстан Республикасының Фән һәм техника өлкәсендәге дәүләт бүлгәнә ия була. Аның бу хезмәттәге «Сан» бүлгәге проблеманың эченә кереп тиешле фәнни-теоретик югарылыкта тәфсилләп язылган [Гарипова, 2003, б. 4].

Галимә озак еллар Тел, әдәбият һәм тарих институтында өлкән фәнни хезмәткәр булып эшли һәм лаеклы ялга да әлеге институттан китә.

Наҗия Борхановна Борханованың хезмәтләре фәндә югары бәя алып килделәр. Ул эшенә һәрвакыт җаваплы, житеди карады, сыйфатлы итеп башкарды. Н. Б. Борханова бүгенге көндә филология фәннәре докторы профессор Ф. Й. Йосыповның һәм филология фәннәре кандидаты З. Р. Садыковаларның кандидатлык диссертацияләренә фәнни житекчесе булды.

Ул «», «Татар теле һәм әдәбияты» (1965), «Татар теле һәм әдәбияты» (1967) жыентыкларын редколлегия әгъзасы сыйфатында, басмага әзерләүдә катнаша, З. Р. Садыкованың «Оренбург татарлары сөйләше» китабының, бүлектә жыйелган жыентыкларның жаваплы мөхәррире булды. Галимә хезмәттәшләре, укучылары, яшьләр белән уртак тел табып эшләде.

Н. Б. Борһанова – татар теле белеменә лаеклы өлеш керткән галимәләребезнең берсе.

Әдәбият

Баязитова Ф. С., Бурганова Н. Б. Новые данные о говоре причепецких татар // Исследования по лексике и грамматике татарского языка. Казань, 1986. С. 91–108.

Бәширова И. Б., Хәйретдинова Т. Х. Фәнне галимнәр үстерә // Мәдәни Жомга. 2004. 24 ноябрь.

Бурганова Н. Б., Махмүтова Л. Т. К вопросу об истории образования и изучения татарских диалектов и говоров // Материалы по татарской диалектологии. Вып. 2. Казань, 1962. С. 7–18.

Диалектологик сүзлек. Өченче чыгарылыш / Төз. Н. Б. Борһанова, Л. Т. Махмүтова / Л. Жәләй ред. Казан: Татар. кит. нәшр., 1958. 260 б.

Гарипова Ф. Г. Асылташлар тапкан галимә // Актуальные вопросы татарского языкознания. Вып. 2. Казань: Фикер, 2003. С. 3–6.

Гарипова Ф. Г. Бурганова Нажия Бургановна // Казанская лингвистическая школа: Книга первая: Казанская тюркская лингвистическая школа / Сост. М. З. Закиев. Казань: Татар. кн. изд-во, 2008. С. 349–350.

Гарипова Ф. Г. Татар топонимиясе: халкыбызның географик атамаларында – терминнар. Казан: ТӘҺСИ, 2017. 456 б.

Бурганова Н. Б. Говор каринских и глазовских татар // Материалы по татарской диалектологии. Казань, 1962. Вып. 2. С. 1–5.

Бурганова Н. Б. О татарских народных названиях растений // Вопросы лексикологии и лексикографии татарского языка. Казань, 1976. С. 125–142.

Бурганова Н. Б. Из истории формирования фонетических особенностей татарских говоров Закавказья // Источниковедение и история тюркских языков. Казань, 1978. С. 76–95.

Бурганова Н. Б. О системе народного праздника джиен у казанских татар // Исследования по исторической диалектологии татарского языка. Казань, 1982. С. 20–67.

Бурганова Н. Б. Особенности говора татар Нагорной стороны ТАССР // Материалы по диалектологии. Казань, 1955. С. 28–29.

Бурганова Н. Б. Система глагола поэмы Мухамедьяра «Төхфәи Мәрдан» (XVI в.) // Исследование языка древнеписьменных памятников. Казань, 1980. С. 66–97.